

Promjene u hrvatskim obiteljima - transformacija iz tradicionalne u suvremenu obitelj

Petković, Lara

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:879616>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Lara Petković

**PROMJENE U HRVATSKIM OBITELJIMA-
TRANSFORMACIJA IZ TRADIACIONALNE
U SUVREMENU OBITELJ**

Završni rad

Zagreb, 2024. godina

SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

Lara Petković

**PROMJENE U HRVATSKIM OBITELJIMA-
TRANSFORMACIJA IZ TRADICIONALNE U
SUVREMENU OBITELJ**

Završni rad

Mentor: doc. sc. Ivan Perkov

Zagreb, 2024. godina

Sadržaj:

UVOD	1
1. Promjena koncepta obitelji.....	3
1.1. Funkcije obitelji.....	4
1.2. Tipovi obitelji i obiteljskih autoriteta	6
2. Povijesni pregled	9
3. Tradicionalna obitelj.....	9
3.1. Raspad zadružnih obitelji	10
4. Utjecaj društvenih procesa na obiteljsku strukturu	11
5. Nastanak suvremenih obitelji	13
5.1. Načela suvremenih obitelji uslijed utjecaja kulture individualizma	14
5.2. Nova raspodjela uloga.....	16
5.3. Dvostruka uloga žene	18
6. Hrvatske obitelji danas	20
6.1. Tipovi obitelji u Hrvatskoj prema broju članova i broju djece	20
6.2. Broj članova obitelji prema tipu obitelji u Hrvatskoj 2021. godine.....	21
ZAKLJUČAK:	23
Literatura:	25

Sažetak:

Obitelj je temeljna društvena jedinica i stoga je u sociologiji prepoznata kao ključni čimbenik stabilizacije odraslih članova društva i primarne socijalizacije djece. U ovom će se radu dati pregled društvenih promjena povezanih s obitelji u hrvatskom društvu u drugoj polovici 20. i u 21. stoljeću. Brojne društvene promjene utjecale su na sva obilježja obitelji, a brojni društveni procesi poput; urbanizacije, industrijalizacije, sekularizacije, promjene strukture zanimanja i promjena društvenih vrijednosti, oblikuju suvremenu obitelj. Promjene se u posljednjim desetljećima bile značajne i intenzivne. U radu se posebno razmatraju promjena strukture obitelji, promjena tradicionalnih društvenih uloga u kasnije zasnivanje obitelji i mnogi drugi društveni procesi koji na obitelj utječu.

Summary:

The family is the basic social unit and is therefore recognized in sociology as a key factor in the stabilization of adult members of society and the primary socialization of children. This paper will provide an overview of social changes related to the family in Croatian society in the second half of the 20th and 21st centuries. Numerous social changes have affected all characteristics of the family, and numerous social processes such as; urbanization, industrialization, secularization, changes in the structure of occupations and changes in social values shape the modern family. The changes in recent decades have been significant and intense. In the paper, the change in the structure of the family, the change in traditional social roles to the later establishment of a family, and many other social processes that affect the family are considered in particular.

UVOD

Cilj je ovoga rada na temelju znanstvene literature istražiti promjene koje su utjecale na hrvatske obitelji i utvrditi razloge njihove transformacije. Većina je autora složna u ocjeni da su današnje hrvatsko društvo oblikovali modernizacijski procesi kao što su; tranzicija, privatizacija, deindustrijalizacija, rat i ratna agresija te u novije doba jačanje samosvijesti ženskoga roda i kulture individualizma.

Upravo zbog društvenih procesa u drugoj polovici 20. stoljeća nastaju promjene u društvenim vrijednostima o čemu svjedoči Majstorićev (2019) rad *Demogeografski aspekt promjene obitelji i braka u Hrvatskoj* u kojemu raspravlja o promjeni obitelji i braka uz naglasak

na sve manji broj sklopljenih brakova i stalno povećanje razvoda. Opisao je Hrvatsku kao društvo s vrlo niskom stopom nataliteta i mortaliteta, što su pojave prisutne u društvima zapadne Europe. Dakle, hrvatsko društvo se transformira od razdoblja kojem su dominirale tradicionalne obitelji do druge polovice 20. stoljeća u period u kojemu nastupa postmodernističko društvo prožeto konzumerizmom i masovnim medijima u kojemu su obitelji usredotočene na vlastite interese.

U hrvatsko društvo prodiru obilježja suvremene obitelji koje karakterizira individualizam, podjela radnih i obiteljskih uloga te odgođeno majčinstvo jer prevladava mišljenje da briga za djecu onemogućava samoostvarenje. Prema svemu sudeći, društveni su procesi utjecali na redefiniranje braka i obitelji te općenito na odnos prema društvenim vrijednostima. Zato je već na početku rada naglašena promjena koncepta obitelji, u suvremenom društvu nalazimo splet različitih obiteljskih tipologija (razvedeni bračni parovi s djecom, posvojiteljske obitelji, samohrani roditelji, udomiteljske obitelji, istospolne obitelji, alternativne zajednice, izvanbračne obitelji, surogat obitelji te parovi bez djece). To su zajednice primorane na prilagodbu novoga načina života koji je utjecao na njihove unutarnje strukturalne promjene te odnose prema svijetu i samima sebi.

Obiteljske funkcije održavaju obitelj u društvenom životu, no doživjele su transformaciju prelaskom u postmodernizam, o čemu svjedoči i Jankovićeve knjiga *Obitelj u fokusu* (2008). Jankovića ističu brojni autori budući da dotiče sve tri razine – mikro, mezo i makro i zato je najrelevantniji za podjelu i usporedbu tradicionalnih i suvremenih funkcija. Uz funkcije, svaku obiteljsku zajednicu obilježava hijerarhijska struktura i načini predstavljanja zato se u radu raspravlja o poretku moći "slabijega" nad "jačim" te o organizaciji odgovornosti između članova. U takvim obiteljskim odnosima se zbog društvenih procesa posljedično javila podjela imovine, destabilizacija uloga i hijerarhijske strukture iako otac jednako kao u prošlosti uživa superiorni položaj, međutim ipak manje nadjačava ostale članove jer njegovom brigom za obitelj započinje reciprocitet individualnih, a ne spolno i dobno utemeljenih prava i obveza kako je tvrdila Spajić-Vrkaš (1995). Shodno tome rad prolazi niz bitnih stavki koje vežemo uz obitelj; socijalizacijski čimbenici, utjecaj roditelja, načini vladanja, dominacija muškarca i tradicionalna uloga žene koja neprestano posjeduje dvojnu ulogu, poslovnu i majčinsku, dok je tradicionalna uloga oca društveno interakcijska.

Navedeno je više autora (Glenn, 1990; Papalia i Olds, 1992; Vasta, Haith i Miller, 2004) koji su istraživali odnos zaposlene majke i oca te mogući učinak na djetetov razvoj, a raspravi za to najviše je poslužio rad Svilar Blažinić (2014) koja se referirala na prethodne autore.

Također, vrlo je važan rad *Dvostruka uloga žena u suvremenoj obitelji* autorice Vuković (2016) jer iznosi negativne stavove o utjecaju predškolskih ustanova uz prilog podataka od Topolčić (2001) o sukobu između radne i obiteljske uloge kao rezultata neravnopravnom podjelom obiteljskih i kućanskih poslova. Ostala literatura koja je poslužila za pisanje rada bila je knjiga *Hrvatska obitelj na prekretnici (2001)* temeljena na hrvatskim istraživanjima na polju obiteljske strukture, funkcija, roditeljskih odnosa i nadzora, a važni autori koji su tamo priložili radove su Raboteg-Šarić, Grabac i Puljiz. Na kraju rada zaključit će se tipologija današnjih hrvatskih obitelji preuzeta od autora Vuglača (2023) koji je napisao završni rad – *Suvremena demografska obilježja braka i obitelji u Hrvatskoj* te napravio analizu podataka popisa stanovništva 2021. godine. Vuglač (2023) pridaje najrelevantnije podatke koje donose važnost i ovome radu, a pogotovo statistički podaci *Tipova obitelji u Hrvatskoj prema broju članova i broju djece*.

1. Promjena koncepta obitelji

Obitelj je prema sociološkom poimanju „osnovna jedinica društva“ (Janković, 2008, 17), zajednica dviju ili više osoba koje zajedno žive, financijski surađuju i skrbe o potomstvu (Čorić, 2001, 53), što znači da je i prva zajednica kojoj čovjek pripada: „Prirodni socijalni sustav koji ima svoju strukturu, funkcije, pravila, uloge, načine komuniciranja, načine suočavanja s problemima i njihovim rješavanjem.“ (Jančić i surd., 2019, 156, prema Štalekar, 2010, 243) Sustav u kojemu svaki član teži zadovoljiti osnovne ljudske potrebe – opstanak, pripadanje, formiranje identiteta, preuzimanje uloga i samoostvarenje (Obradović, 2001, 619).

Dakle, obitelj je vješta u oblikovanju života pojedinca, ali i društva (Puljiz, 2001, 11) (Grabac, 2001, 35) što znači da je mjesto međusobno povezanih članova u stalnoj komunikaciji s ostatkom svijeta (Berc, 2004, 24). Prema tome, obitelj se ne može odvojiti od ostatka društva. Usporedno s tim, na jednak se način *obitelj i tradicija* prožimaju jer nose vrijednosti i običaje korisne za život neke zajednice koja ih nadalje prenosi u nove naraštaje, dok sve ono što nema takvu vrstu vrijednost, otpada. Iz toga proizlazi da je obitelj oblik tradicije jer je jednako: „vitalna, univerzalna i nepromjenjiva“ iako su načini njezine organizacije krhki jer ovise o društvu i vremenu (Nimac, 2010, 26-28). Dakle, obiteljski sustav ne može u potpunosti zadržati svoja povijesno uvjetovana obilježja, ali određene funkcije i uloge uspješno zadržava (Nimac, 2010, 28).

S obzirom na navedeno, nije začuđujuće što je obitelj u stalnoj transformaciji, od velikog broja članova (zadruga) u malu konjugalnu obitelj u kojoj žive roditelji s potomcima, prilagođeni industrijskom životu (Puljiz, 2001, 12) (Berc, 2004, 24, prema Haralambos i

Holborm, 2002). U takvom se postmodernom okruženju tradicionalna obitelj sastavljena od majke, oca i djeteta izgubila jer: „U postmodernizmu obitelji mogu biti: razvedeni bračni parovi s djecom, posvojiteljske obitelji, samohrani roditelji, udomiteljske obitelji, istospolne obitelji, alternativne zajednice, izvanbračne obitelji, surogat obitelji te parovi bez djece.“ (Jančić i surd., 2019, 156) Također, neki tvrde da je razvojem modernih institucija nuklearna obitelj postala izdvojena, a rodbinski su odnosi uništeni. Giddens se time ne slaže jer tvrdi da se razdvajanjem nuklearne obitelji, stvara i potiče raznovrsnost novih oblika rodbinskih veza zbog kojih nastaju rekombinantne obitelji (1992, 96)

Takve promjene na hrvatskim prostorima započinju za vrijeme postsocijalizma; uspostavom tranzicije, privatizacije, deindustrijalizacije, rata i ratne agresije. Drugim riječima, raspadnom društvenih vrijednosti nastupila je preobrazba globalnog društva, obitelji i pojedinca što je utjecalo na obiteljsku strukturu, dinamiku i podjelu uloga – jačanje modela dvaju hranitelja. Osim toga, društvo svjedoči sve većem broju obrazovanih i radno aktivnih žena te mladima koji produžuju obrazovanje, kasnije se osamostaljuju i stupaju u brak, čime se odgađa vrijeme stvaranja obitelji i rađanje promjena društvenih vrijednosti te pogleda na obiteljski život (Petak, 2004, 6-7). Ono što je ugrozilo obiteljski opstanak u tradicionalnom obliku jest redefiniranje obiteljskih komponenti, zato se sve više propitkuje kvaliteta braka i bračnih odnosa, uloge u obitelji (majčinstvo i očinstvo), čimbenici koji remete stvaranje stabilne obitelji (konflikti individualističkih i tradicionalnih vrijednosti, izmjene temeljnih vrijednosti uloga, ekonomska nesigurnost, konflikti između tradicionalne i egalitarne raspodjele obiteljskih zadaća), te utjecaj rada na obitelj i njezine odnose (Obradović, 2002, 619). O ovim čimbenicima raspravljat će se u narednim poglavljima, a prije toga će se pregledom općeg uvida pojma obitelji i njezinih promjena ponuditi opis obiteljskih funkcija i tipologije obitelji i autoriteta, a zatim i promjene koje su transformirale tradicionalne obitelji te na tron postavile modernitet sa suvremenim obilježjima.

1.1. Funkcije obitelji

Funkcije su presudne za obiteljski nastanak, razvoj i opstanak te su u stalnom doticaju s unutarnjim i vanjskim društvenim čimbenicima. Iskazano se povezuje s postmodernim načinom života koji je izmijenio ne samo funkcije, već i strukturu i hijerarhiju društvenih vrijednosti te opće tretiranje obitelji (Berc, 2004, 24). Vidljivo je da funkcije dolaze u dodir s ostatkom svijeta, zato je najvažnija funkcija suvremene obitelji – stupanj njezina razvoja i borba sa zahtjevima

koje postavlja cjelina (Janković, 2008, 151), dok je funkcija zadružne obitelji uspješno socijaliziranje jer obitelj mora naučiti samostalno djelovati kao sama sebi dovoljna (Janković, 2008, 156).

Berc prema Golubović i Hall, dijeli funkcije na: „*seksualne, reproduktivne, ekonomske, odgojne i socijalizacijske*.“ (2004, 24, prema 1981., 1994.). Autor se osvrnuo na ovako širok opseg jer vjeruje da obitelj ovisi o doseg razvijenosti ekonomije i kulture (Berc, 2004, 24, prema Malešević, 1977, 162), dok Nimac drži da funkcije moraju ispuniti čovjekove primarne i sekundarne potrebe: „*reproduktivne, njegovateljske i socijalizacijske*“ (2010, 28), ali ističe da je prema više definicija najvažnija *reproduktivna* i *odgojna uloga* kao: „nezamjenjivi intermedijarni član između individue i društva“ – mjesto za nastanak duhovne i moralne formacije svakoga člana jer potiče oblikovanje vrijednosti, pravednosti, zajedništva i društvene odgovornosti koja pridonosi društvenom zdravlju (Nimac, 2010, 28, prema Čorić, 2005, 224). Giddens također smatra da je primarna obiteljska funkcija reproduktivna (Mikolčić, 2023, 6 prema Giddens, 2007, 175), iako u suvremenom društvu teško održava zbog problema s plodnošću (Mikolčić, 2023, prema Aničić, 2007, 182). Jukić pak slijedi stajalište da su društvene ustanove i pojedinci preuzeli obiteljske funkcije (gospodarske, kulturološke, odgojne i religijske). Zato je danas gospodarstvo u rukama različitih poduzeća i pojedinačnih vlasnika, a ne obitelji pa prema tome; „više smo članovi društva nego obitelji.“ (Jukić, 635 – 637)

Ipak, za potrebe ovoga rada, najvažnije su Jankovićeve obiteljske funkcije (*emocionalna, biološko – seksualna, reproduktivna i socijalizacijska*) koje većina autora drži značajnima jer dotiču sve tri razine (mikro, mezo i makro). Stoga je prema istome autoru u nastavku prikazana usporedba i izmjena tradicionalnih i suvremenih obiteljskih funkcija (2008, 151). *Emocionalna funkcija* je između obiteljskih članova (osim između djeteta i majke) za vrijeme patrijarhalnih obitelji bila sporedna ili zabranjena, dok se u suvremenim obiteljima naglašava zbog rasta i razvoja novog života u obitelji. Također, ova je komponenta bitna za razmjenu pozitivnih i negativnih emocija te otvorenu komunikaciju bez kontrole i opreza za pojavom konflikta, zato je za današnju nuklearnu obitelj i njezino zdravo funkcioniranje ključno razmjenjivanje emocija. Iz toga je razloga emocionalna funkcija zauzela vrhovno mjesto tranzicijom iz zadružne u inokosnu zajednicu (Janković, 2008, 151-152).

Biološko – seksualna funkcija je tijekom zadružnih porodica bila jednaka *reproduktivnoj* jer prva je bila vezana za humanu reprodukciju, a druga za zadovoljenje ljudske potrebe. Ipak, preoblikom zadružne obitelji u egalitarnu zajednicu s jakom strukturnom redukcijom došlo je do njihovog razdvajanja. Sada, *reproduktivna funkcija* doprinosi održavanju valjanih stopa

prirasta stanovništva iako je to teško ostvarivo u tranzicijskim zemljama pogođenim ratnim razaranjem, neimaštinom, nezaposlenošću, korupcijom i uništenjem industrije. U takvoj perspektivi dolazi do redukcije broja rođene djece i situacije u kojoj se ne očekuje povećanje nataliteta.

Posljednja funkcija je *socijalizacijska* čija je uloga uspješno socijaliziranje članova obitelji kako bi bila sposobna djelovati i u slučaju nestanka cijelog društva. Istim su se principom vodile zadržane porodice sve do pojave društvenih procesa i dolaska novih oblika obitelji. Slijedom toga, zadruge su se raspale u male inokosne porodice prilagođene novonastaloj situaciji, što je bio ključan trenutak u preokretu hijerarhijske strukture obiteljskih funkcija. Iz toga proizlazi da je *emocionalna funkcija* dospjela na prvo mjesto, dok su na začelju one koje su bile na vrhu (naprimjer, proizvodna funkcija) (Janković, 2008, 156). Prema tome, socijalizacija novih oblika obitelji štuje posve drugi pravac, vezana je uz biološko i socijalno, predstavljajući: „proces formiranja individue što podrazumijeva podruštvljavanje i individualizaciju.“ (Janković, 2008, 156, prema Lorenzer, 1984) Danas je socijalizacija uravnotežila tradicionalan i moderan svjetonazor jer s jedne strane novim generacijama nameće tradicionalne sustave vrijednosti i život primjeren ranijim naraštajima, a s druge strane je pokretač napretka jer otvara nove mogućnosti, upoznavajući nove naraštaje s dostignućima i njihovim korištenjem (Janković, 2008, 156). Može se zaključiti da je u današnje društvo utkana socijalizacija koja je poprimila dvojnu ulogu – tradicionalno-suvremenu.

1.2. Tipovi obitelji i obiteljskih autoriteta

Svi su narodi imali porodični život trajne povezanosti više naraštaja, zato se vjeruje da je za njezin nastanak zaslužna čovjekova urođena tendencija da je porodično biće (Benveniste, 34-35). Prema glavnom kriteriju podijele tipologije obitelji prepoznate su nuklearna i proširena obitelj. Nuklearna obitelj je potpuna kada se sastoji od dvaju supružnika i djece, dok je nepotpuna kada joj ne dostaje jedan od supružnika. Takav oblik obitelji krasi proširenu obitelj koja je dodatno prožeta s više bližih ili daljnjih obiteljskih članova među kojima su najzastupljeniji tipovi autoriteta patrijarhalni i autoritarni koji zagovaraju: „da je velika porodična grupa osnovna jedinica društvene i ekonomske organizacije.“ (Golubović, 1981, 32). U predmodernom je dobu ekonomska sastavnica bila temeljna odrednica sklapanja braka, dok se seksualna privlačnost smatrala bračnom propašću (Giddens, 1992, str. 38-39) Nadalje, Golubović navodi da je potpuna obitelj zapravo zdrava obitelj iz strukturalne i funkcionalističke

perspektive iako zbog unutarnjih odnosa može djelovati razorno. Dakle, iako postoje dva roditelja obitelj može biti nepotpuna zbog manjka složnog odnosa. No, inače je nepotpuna obitelj strukturalno nedostatna jer ne vrši osnovne obiteljske funkcije i zato je neodgovarajuća za formiranje djetetove ličnosti za koju su neophodna oba roditelja: „budući da se tzv. «Ego-ideal» izgrađuje na osnovu modela ličnosti obaju roditelja i njihovih međusobnih odnosa.“ (Golubović, 1981, 36)

Osim ove glavne podjele postoji i povijesna podjela obiteljske tipologije u kojoj se prepoznaju tri tipa: *rodovski tip obitelji* (primitivna društva), *patrijarhalni tip* (dokapitalistička društva) i *egalitarni tip* (industrijska društva) (Golubović, 1981, 33). *Rodovski tip* obitelji obilježava bračni odnos osnovan na dužnosti prema rodbinskoj grupi. Takva je obitelj patrilokalna ili matrilokalna s vrlo jakim rodbinskim vezama te joj se autoritet određuje prema starosti. *Patrijarhalni tip* je stabilna, proširena i udružena obitelj koja teži osigurati zajedničku imovinu i zato je razvod braka društveno neprihvatljiv: „brak počiva na dužnostima prema porodičnoj grupi i zasniva se na principu poštovanja muža i oca, porodica je patrilokalna i održava usku vezu sa srodničkom grupom, prije svega po očevoj liniji u vidu zajedničkih ceremonija kulta predaka.“ (Golubović, 1981, 33) *Egalitarni tip* je tipičan za suvremena društva u kojima prevladava nuklearna obitelj bez usko povezanih rodbinskih veza i s visokim stopama razvoda. Tamo se brak više ne tretira kao ugovor između srodnika, već kao autonomno sklopljeni odnos između pojedinaca (Golubović, 1981, 33). Takav odnos Giddens naziva *čisti odnos* u koji se ulazi isključivo zbog njega samoga. U njemu se svaka strana želi povezati s drugom uz očuvanje obostranog zadovoljstva. Prema Giddensu, događa se restrukturiranje intimnosti. Napokon se razvija ljubav koja je nekada bila vezana isključivo za seksualnost kroz brak, dok je sada zajedno sa seksualnošću povezana na potpuno drugoj razini (1992, 59). Nastaje mjesto zajedništva koje ne ovisi o ostatku pojedinaca i imovini jer se obiteljski članovi okreću modernizacijskim procesima industrijskog i urbanog razvitka te svatko od njih zarađuje za zajedničku egzistencijalnu sigurnost (Golubović, 1981, 33).

Dakle, *egalitarni se tip* povezuje s Giddensovim shvaćanjem promjene u polju seksualnosti koja se odvija od reprodukcije te prodire u sve sfere društvenog života i sa sobom donosi modifikacije u obiteljskom i osobnom okruženju (Mikolčić, 2023, 14 prema Giddens, 2005:69) Između ostalog, moderno se društvo razvija kroz organizacijsku i osobnu transformaciju pa moderne organizacije lakše prodiru u lokalnu domenu te utjelovljuju društvo institucionalne refleksivnosti koja pospješuje oblike pojedinačnog i kolektivnog doprinosa koji mijenjaju seksualnu kategoriju (Giddens, 1992, str. 173 - 174). Drugim riječima, seksualnost je

fenomen institucionalne refleksivnosti koja je neprestano u pokretu; institucionalizirana je jer je središnji dio društvenog djelovanja, a reflektivna je jer ju termini uvedeni za objašnjenje društvenog života transformiraju (Giddens, 1992, 28). S promjenom domene seksualnosti dolazi do prodora romantične ljubavi koja je utjecala na sliku i značenje braka te je bila usko povezana s majčinstvom. Takva ljubav sa sobom povlači samoispitivanje te odvaja pojedince od širih društvenih okolnosti. Potiče stvaranja zajedničke povijesti i odvajanje bračnog odnosa od drugih dijelova obiteljske organizacije (Giddens, 1992, 44-47).

Osim toga, prema tipu obitelji postoje *monogamna* i *poligamna* koje najčešće ovisi o kulturnom polju pa je za ove prostore najzastupljenija *monogamna* zajednica s jednim mužem i jednom ženom, dok je manje zastupljena *poligamna* obitelj podijeljena na *poliginijsku* (brak jednog muža s više žena) i *poliandrijsku* (brak jedne žene s više muškaraca). Potonju je najlakše pronaći u narodima organizacijske kulture u kojoj je njezin osnutak zov privrede, manjak ženske radne snage, jačanje muževa prestiža ili općenito želja za brojnijim potomstvom (Benvin, 1972, 35).

Također, u svakoj su zajednici prisutni kriteriji vodstva i predstavljanja pa Golubović navodi Parsonsovo i Balesovo razlikovanje obiteljskog autoriteta koji je povezan s dvije vrste uloga: instrumentalnom (autoritet muža) i ekspresivnom (autoritet žene) koje se povezuju s patrijarhalnim i matrijarhalnim obiteljima o kojima govori Benvin. Prvu obitelj obilježava središnja očinska (djed) uloga zastupljena u stočarskim narodima, dok je u ratarskim narodima prisutna matrijarhalna obitelj, monogamne prirode s glavnom majčinskom figurom čiju zajednicu nazivaju *partnerskom* i *samostalnom* jer supružnici zajedničkim snagama donose odluke i žive odvojeno od rođaka (Benvin, 1972, 36). Dakle autoritet je usko povezan s raspodjelom uloga i donošenjem obiteljskih odluka, a autoritetne karakteristike ovise o subjektivnim obilježjima i sposobnostima obitelji (Golubović, 1981, 38).

Današnji se obiteljski autoritet može povezati s Giddensovim autoritetom zabilježenim u *čistim odnosima*. Ovdje se govori o odnosu supružnika u kojemu jedan teži nekoj vrsti specijalizacije jer ima razvijene vještine koje se kod drugoga ne prepoznaju. Ovo nije autoritet jedne osobe nad drugom kao što se to ogledava u odnosu roditelj-dijete. Vrlo je očito da u ranim godinama djetetova života egzistira interakcija s odraslima u kojoj postoji izražena neravnoteža moći. Naravno, njihov odnos postaje sve više demokratski jer dijete mora uživati pravo na ravnopravnost (1992, 97-191). U poglavlju „Nastanak suvremenih obitelji“ bit će više riječi o takvoj vrsti autoriteta te o boljitku odnosa roditelj-dijete.

2. Povijesni pregled

Društvene promjene su u obliku dvije revolucije utjecale na obiteljsku sferu. Prva je *neolitska revolucija* koja nastaje za vrijeme stvaranja oruđa i oružja, uzgajanja biljaka, pripitomljavanju životinja i osnutku naselja. To su koraci koji u svom značenju pokazuju pomak od lovaca i skupljača do radnika, ratara seljaka i građanina kada je čovjek: „prekoračio svoj prvi apsolutni kulturni prag i stao na razinu na kojoj će se zadržati sve do izuma stroja.“ (Benvin, 1972, 36) Tijekom druge polovice 18. stoljeća dogodila se druga revolucija, zvana *industrijska*, izumom parnog stroja i razvojem industrijske proizvodnje kojom je: „čovjek prekoračio svoj drugi apsolutni prag i ušao u prostor automatizacije.“ (Benvin, 1972, 37) Takva je promjena zahvatila ne samo planiranje, poslovanje, razvoj tehnike u tvornicama i gradu, nego i pojavu kritičkog promišljanja s kojim se javljaju humanizam i sekularizacija. Prema opisanome, Benvin zaključuje da na obitelj utječu: „praktične (društveno-privredno-političke) prilike te idejne (kulturno-religijsko-filozofske) postavke i gledanja.“ (1972, 37)

U sljedećim se poglavljima propitkuje kako su društveni procesi utjecali na razvoj i preobrazbu hrvatskih obitelji – od tradicionalnih zadruga do suvremenih obitelji. Prvo se navodi začetak zadružnih porodica, njihove uloge i raspad. Nakon toga se opisuju društveni procesi (sekularizacija, individualizacija, demokratizacija i uspostava neoliberalnog tržišta) i promjene (kultura individualizma, jačanja samosvijesti ženskoga roda) koje su pospješile nastanak suvremenih obitelji.

3. Tradicionalna obitelj

Zadruga ili proširena obitelj je najučestaliji oblik obiteljske strukture hrvatskih prostora sve do kraja 19. stoljeća. Jedinstvena je zajednica zbog strukturalne raznolikosti te vlasničkog i radničkog poretka. Najčešće joj se pripisivala težnja za brojčano većim potomstvom, odnosno da bude trogeneracijska obitelji iako Gavazzi (1978:81) zaključuje da je obiteljski cilj ipak bio utemeljen: „na načelu nedjeljivog imetka i zajedničkog gospodarenja, a ne na broju članova i krvnoj povezanosti.“ (Spajić-Vrkaš, 1995, 1452) Tome ide u prilog dokaz da su pred kraj razdoblja počele nastajati "uzadruživanjem" najčešće dviju krvno nepovezanih obitelji, zbog čega su morale nositi dva prezimena.

Prema tipologiji autoriteta zadruge su patrijarhalne s čvrstom hijerarhijskom strukturom čija se podjela kretala u dva pravca u: „prvenstvu muškog roda i prvenstvu starosti (senioritetu).“ (Spajić-Vrkaš, 1995, 1452) Na obiteljskom čelu bio je otac, u trogeneracijskim

obiteljima obično je to djed, a u dvogeneracijskim najstariji sin. Ovim su muškarcima, žene bile podređene jer su se najviše trebale posvetiti svojemu rodu. Stoga, prema Veri Erlich (1964) položaj bračnog para, ali posebice supruge je glavni problem zadružne obitelji. Činom udaje, djevojka postaje snaha u kući svekra i svekrve, šogora i šogorice, a tek onda supruga i majka koja pažnju mora usmjeriti na svoj rod, a ne na najužu obitelj (Spajić-Vrkaš, 1995, 451-453). Dakle, brak je nekada davno bio glavna sastavnica ženskog samoostvarenja i titula ugledne žene. To je odnos stroge podjele rada u kojoj suprug zarađuje, a supruga ostaje kod kuće. (Giddens, 1992, 46 - 47) S vremenom, žene su počele uviđati da ne žele živjeti kao svoje majke i time su postale začetnice promjena u samoidentitetu jer su se usudile suočiti s izmjenama u braku, obitelji i poslu (Giddens, 1992, 56 – 57).

Uvidom u muške i ženske uloge vidljiv je poredak moći "slabijega" nad "jačim" te organizacija odgovornosti između članova. Poznato je da svi moraju izvršiti naredbe oca (djeda) ili takozvanog "starješine", dok žene ne smiju proturječiti muškarcima, a mlađi moraju slušati starije. No, zaključak navodi na reciprocitet uloga, jer uvijek "jači" nose teret veće odgovornosti, dok "slabiji" uživaju veću zaštićenosti u obiteljskoj hijerarhiji (Spajić-Vrkaš, 1995, 451-453).

3.1. Raspad zadružnih obitelji

Zadružne obitelji nestaju zajedno s pojavom gospodarskih i tehničkih promjena te svoj raspad najprije bilježe: „u Primorju u obalnim mjestima Dalmacije i Slavonije, a najkasnije u Banovini, Dalmatinskoj zagori i nekim dijelovima Like u kojima je između dva rata još bilo ostataka obiteljskih zadruga sa smanjenim brojem članova.“ (Spajić-Vrkaš, 1995, 454) Na djelu je bila uspostava procesa modernizacije, individualizacije, jačanje samosvijesti ženskoga roda i podjela imovine s kojom dolazi do destabilizacije uloga i hijerarhijske strukture. Starješina postaje "gazda" i "gospodar" te se hijerarhijski odnosi temelje na vladavini "jačega", a ne na prethodno spomenutom reciprocitetu međusobnih prava i odgovornosti. Iako otac i dalje posjeduje superiorni položaj ipak sve manje nadjačava ostale članove jer njegovom brigom za obitelj započinje reciprocitet individualnih, a ne spolno i dobno utemeljenih prava i obveza (Spajić-Vrkaš, 1995, 454-455).

Modernizacija hrvatske obitelji javlja se kao rezultat raspada obiteljskih zadruga, iako se prema rezultatima istraživanja temeljenog na Schwartzovoj teoriji (1981) o *vertikalnoj klasifikaciji društvenih odnosa* konstatira da je i dalje jedan dio dvogeneracijskih obitelji 20. stoljeća bio utemeljen na tradiciji priznavanja patrijarhalnog obiteljskog poretka u kojem su

muškarci imali pravo na najdominantnije položaje, a žene na submisivne. Prema tome, nije se dogodio potpuni nestanak tradicionalne obitelji jer bi on trebao označavati i cjeloviti nestanak međugeneracijskog prenošenja iskustva: „koje ne uključuje samo materijalne objekte i društvene institucije nego sustave vjerovanja, predodžbi osoba i događaja te ljudskog djelovanja.“ (Spajić-Vrkaš, 1995, 455-562) Tradicija životu pridaje smisao, forumu i slijed stoga je u potpunosti očekivano da društva imaju stalnu potrebu za istom (Karadžić, 2018, 81 prema Giddens, 2005 [2000], 70–71).

4. Utjecaj društvenih procesa na obiteljsku strukturu

U drugoj polovici 20. stoljeća, zbog društvenih procesa započinje preobrazba dviju institucija – obitelji i braka. Izmjene se prvo pojavljuju u razvijenim zemljama, a zatim i u slabije razvijenima, kada dolazi do: „sve manje sklopljenih brakova, kasnijeg stupanja pojedinaca u brak, učestale rastave braka, manjeg broja djece po obitelji itd.“ (Majstorić, 2020, 18 prema Roussel, 1989 i Nejašmić, 2005) Giddens, iako nije vezan za hrvatsko područje, iznosi relevantno mišljenje, kako demografskim rastom počinju manipulirati fenomeni ljubavi i individualizma te odvajanje spolnosti od braka (Giddens, 1992, 170 – 172). Zato se većina okreće i od Crkve jer ne može spojiti njezine dogme s vlastitim načelima (Valković, 1999, 298).

Za Hrvatsku je važna *poslijedemografska tranzicija* razvoja stanovništva koja je započela 1980-ih u zapadnoeuropskim državama te se proširila Hrvatskom s obilježjima niske razine nataliteta i mortaliteta. Bitno je utvrditi da na natalitet djeluju “stari” ekonomsko-socijalni čimbenici koji sve više slabe, dok novi socio-psihološki i kulturološki čimbenici jačaju i postaju sveprisutni. Ovo se lako povezuje s tradicionalnim obiteljima koje su u početku bile usmjerene na agrarnu proizvodnju sve do pojave industrijalizacije, deagrarizacije, deruralizacije i urbanizacije te socio-kulturološke i psihološke promjene koja je pospješila nastanak: „dezintegracije i dezorganizacije braka i obitelji s dalekosežnim društveno-gospodarskim i demografskim posljedicama.“ (Majstorić, 2020, 20, prema Aračić, 1995; Živić, 2002; 2011). O sličnom društvu na hrvatskom tlu svjedoči prilog *Društvo kojeg više nema* čije ime asocira na nestanak jednog primoštenskog društva u kojemu: „Nema više težaka i nadničara, nema ispaše blaga, nema seoskih veselja, kola i plesova, nema starih alata i predmeta pa čak ni odjeće i obuće koju su ti ljudi nosili.“ (Perkov, 2020, 11-12) U Hrvatskoj je taj kraj poglavito pogođen društvenim promjenama koje su utjelovile sliku današnjeg društva. Osim toga, takve promjene broja stanovnika i dobno-spolnog sastava nastaju pod utjecajem prirodnog i mehaničkog kretanja te brojnih destabilizacijskih čimbenika, kao što su ratna razaranja i gospodarske krize,

zbog kojih je Hrvatska karakteristična po niskom fertilitetu, demografskom starenju i iseljavanju (Majstorić, 2020, 18).

U Europi se u periodu nakon Drugog svjetskog rata javljaju složene promjene; zdravstvenih, kulturnih, tehnoloških ili socio-ekonomskih uvjeta koje su uspostavile *drugu demografsku tranziciju* i: „evoluciju obitelji tradicionalno utemeljenoj na braku.“ (Majstorić, 2020, 20 prema Puljiz, 1995) Uspostavom sekularizacije, individualizacije i demokratizacije te nastankom neoliberalnog tržišta 1960-ih godina započinje transformacija društvenog polja (Majstorić, 2020, 20). Sekularizacija označava otuđeno stanje ljudi koji se odvajaju od tradicionalne uloge crkve koja gubi utjecaj vrijednosti u društvu. Također, sekularizacija se povezuje s industrijalizacijom i urbanizacijom za koje Kušan tvrdi da: „idu zajedno kao par skija“ stvarajući atmosferu u kojoj moral postaje pojedinčev izbor koji stvara društvenu i moralnu permisivnost (Kušan 1993, 543). Iako osobne norme sve više usmjeravaju ljudsko djelovanje, tradicionalne norme nisu iskorijenjene u potpunosti. Primjerice, brak se oduvijek povezivao s obitelji jer je odnos dvaju pojedinca koji žele stvoriti zajedništvo, a jednako je tako i danas, kada čovjek traga za životnim partnerom, ali ipak u modificiranom obliku bez institucionalnog vezivanja. (Kušan 1993, 543) Dakle, bitno je utvrditi da su uzroci obiteljske sekularizacije jednaki društvenoj sekularizaciji: „defunkcionalizacija, racionalizacija, urbanizacija, industrijalizacija, individualizacija i pluralizam.“ (Jukić, 1996, 635) Prema tome je obitelj nedvojbeno sekularizirana jer je dio društvene sredine, ali je zbog obiteljske ženske figure manje sekularizirana od ostatka društva. Žene su usredotočene na duhovne vrijednosti koje potiču odgojem i obiteljskom ulogom, dok su muškarci svakako više orijentirani na sekularizirana područja politike, društva ili gospodarstva (Jukić, 1996, 634).

Uspostavljenje su nove društvene norme koje su regresivno utjecale na; reprodukciju, broj djece u obitelji, na promjenu u strukturi kućanstava, promjenu gledišta na odgoj i obrazovanje djece te nastanak sve većeg broja izvanbračnih zajednica. Dakle, vrijednosti su se okrenule ka individualizaciji i završetku zamišljenog obrazovanja uz pronalazak značajne radne pozicije (Majstorić, 2020, 20). Također nastaju moćna gradska središta u kojima se teži uspjehu i karijeri, stoga i ne čudi da je grad sjedište rastava braka, a ako se tome pridoda i veća mogućnost zaposlenja žena, nastaju poremećaji bračnih uloga. Muž više nije subjekt i jedini hranitelj isto kao što žena nije više samo kućanica i odgajateljica te glavna nositeljica evangelizma i kristijanizacije. Njezinim „bijegom“ od kuće obitelj počiva biti sekulariziranom što utječe na preveliku orijentiranost na vlastiti uspjeh i sebičnost te smanjenje domene

socijalnog i zajedničkog pa osobni i religijski prostori postaju privatizirani (Jukić, 1996, 635-636). Svijet se sve više okreće suvremenim potrebama, a obitelj slijedi iste osnovice.

5. Nastanak suvremenih obitelji

Obitelj se preklapa s tri različita modela društva – tradicionalnim, modernim i postmodernim. Već je naznačeno da su tradicionalna društva utemeljena na strogo definiranoj podjeli uloga, dok su moderna orijentirana na individualne ciljeve i smisao akcije u kojoj prevladavaju principi postignuća. A od druge polovice 20. stoljeća nastupa postmodernističko društvo prožeto konzumerizmom i masovnim medijima u kojemu su obitelji usredotočene na vlastite interese. Prema svemu sudeći, društvo je prošlo kroz različite faze koje su dovele do promjena u općem sustavu vrijednosti te odnosu prema obitelji i braku: „posljedice nastale kao rezultat procesa modernizacije, individualizacije, socijalne diferencijacije i fragmentacije“ utemeljile su principe slobodnog izbora partnera, stvaranje prava žena i djece, povećanje spolne slobode i dr. (Jančić i surd., 2019, 155, prema Aračić i Nikodem 2000). Navedena su glavna uporišta za nastanak suvremenih obitelji sa smanjenom stopom fertiliteta i nupcijaliteta te povećanom stopom divorcijaliteta: „tako se ljudi sada manje i kasnije žene; razvode se više i ranije, imaju manje djece i rađaju ih u kasnijoj dobi“ (Puljiz, 2001, 13, prema Roussel 1989, 81).

Ovim saznanjem, zaključuje se da je društvo prožeto raznolikom tipologijom obiteljskih struktura, što znači da je na djelu redefiniranje braka i obitelji. U prijašnjim vremenima se brak definirao kao zajednica muškaraca i žene, dok danas više ne postoji jednodimenzionalna definicija najčešće zbog sve veće pojavnosti alternativnih zajednica, poput istospolnih parova – odnos dva muškarca ili dvije žene, kojima je u Hrvatskoj od 2014. godine omogućeno sklapanje životnog partnerstva. Uz ove su zajednice prisutne posvojiteljske, udomiteljske i surogat obitelji s kojima se ne mogu povezati klasične definicije braka u kojima su potomci povezani krvnim srodstvom (Jančić i surd., 2019, 157-158). Zbog povećane rastave braka, kohabitacije, pobačaja ili obitelji bez jednodimenzionalne definicije crkva svjedoči pojavama koje odudaraju od kršćanskih načela. Zato se danas Crkva bori s težnjom služenja svijetu koji nije kršćanski osviješten. Sveti je Jeronim govorio da je upitno živjeti prema Kristovim zakonima ako živimo u društvu carskih zakona. Ipak crkva po pitanju toga nastoji širiti dogmatska uvjerenja kako je brak kamen temeljac obitelji (Valković, 1999, 306 – 310).

Autorica Puljiz navodi dva ključna razloga deinstitucionalizacije obitelji i širenja novih oblika obiteljskog života. Prvi razlog je što sve veći broj ljudi vjeruje da brak nije jedini oblik

zajedničkog života muškarca i žene, a drugi da su promjene u pravnim normama oformile fleksibilizaciju braka koji: „nije atraktivan utoliko što se doživljava kao moguće zatvaranje u unaprijed određene uloge. Nasuprot tome su konkubinat – slobodna veza, kohabitacija – cijenjeni, jer se doživljavaju kao manje rigidni“, navodi Singly (Puljiz, 2001, 14, prema 1994). Također, Giddens dijeli nove bračne oblike u dva pravca koji nastaju ako se heteroseksualni brakovi i homoseksualne veze odmaknu od ranije definiranog *čistog odnosa*. Prvi je zajednički brak karakterističan za kasnomoderno doba koji prati *model prijateljstva* – odnos jednakosti i simpatije bez seksualne uključenosti, a drugi je smjer, brak kao matična baza supružnika s beznačajno emocionalnog ulaganja, što je tipičan primjer tradicionalnog heteroseksualnog braka u kojemu muškarac vidi izvor vlastitog djelovanja, dok žena brine o sredstvima za njegovu svakodnevicu (1992, 156). Žena je neprestano u suovisnom odnosu jer je 'ovisnik' na čije ponašanje drugi reagira. Ona suovisnošću osjeća svrhu postojanja te zahtjeva od drugoga da odredi njezine želje i prioritete. Uz to Giddens uvodi još jedan pojam zvan *fiksirani odnos* koji je moguće primijeniti i na suvremena obiteljska obličja u kojima osoba ostaje zbog samog postojanja odnosa koji pruža osjećaj mira i sigurnosti (1992, 34).

5.1. Načela suvremenih obitelji uslijed utjecaja kulture individualizma

Pojavom liberalizma, individualizacija postaje pojedinčev cilj iskaza slobode, sreće i samoostvarenja koji prijete obvezama obiteljskog života. U društvu hedonizma, materije i otuđenja, jednakost prestaje biti najveća vrijednost i postaje sekundarnom, pored slobode i individualnih potreba (Jančić i surd., 2019, 156) (Grbac, 2001, 45-49). Ljudske se vrijednosti uzastopno iskivljavaju razvojem sebičnosti i usmjeravanjem na osobnu korist, a ubrzan život i čovjekova stalna težnja za dominacijom stvara izoliranog čovjeka, zbog kojeg je vrijednost majčinstva u kriznom stanju. Majčinstvo je opterećeno rodnom ideologijom, ekonomijom i surogatstvom, zato je: „važno vratiti dostojanstvo majčinstva u društvo, koje danas kao da je zanemarilo ljepotu i bogatstvo majčinstva.“ (Jančić i surd., 2019, 156, prema Volarević, 2018)

Sve do početka 20. stoljeća na majčinstvom se gledalo kao na nježan odnos majke i djeteta. Iako dolazi do preokreta u kojemu se takav prijateljski odnos smatrao neodgovarajućim jer roditeljski autoriteti slabe. Osim toga, s jedne se strane razvila ideja da roditelji ipak trebaju težiti bliskim emocionalnim vezama s djetetom uz poticanje njegove osobne slobode, a s druge

se strane tvrdilo da je takav odnos ipak previše permisivan. Giddens tvrdi da to nije permisivno, već kvalitetno, jer intimnost zamjenjuje roditeljsku autoritativnost kroz pružanje osjećaja razumijevanja, što navodi na ono što autor naziva, liberalizacija osobne sfere koja ne umanjuje roditeljski autoritet. Jer djeca imaju pravo na kvalitetnu brigu emocionalne zbrinutosti te poštivanje osjećaja i stavova. (1992, 109) Suprotno tome, Lasch tvrdi da je nestankom patrijarhalne obitelji nestao obiteljski autoritet, a uspostavio se narcizam i kult stručnjaka. Definira da je narcizam povratna informacija osjećaja beznađa koje moderno društvo stvara – što naziva i kulturom preživljavanja (Zlata, 2008, 174, prema 1980) U prijašnjim vremenima primarni je autoritet bila tradicija, primjerice religija, dok u današnjici nije znan sličan glavni autoritet. Naravno da danas autoriteti postoje, ali ipak nisu cjelovito određeni. (Zlata, 2008, 175) Pozitivno je kod toga što modernost nudi veći i slobodniji individualni izbor za razliku od predmodernih društava vezanih za društvo i tradiciju. Sve što su pojedinci radili bilo je uvjetovano običajima i navikama, a ponašanja su bila pod utjecajem institucija konvencionalnih okvira (Karadžić, 2018, 80 prema Coser, 2005 [1964]: 375). Jukić naglašava da je pluralizam najveći problem s kojim se obitelj nosi. Opkolio ju je na način da više ne poznaje zajedništvo ranijih vremena. Zbog toga su sve izraženije generacijske razlike – jaz u znanju, mišljenju i djelovanju. Nekada su se obiteljski članovi vodili kršćanstvom kao jedinom istinom koja je određivala što je dobro, a što zlo pa su prema tome svi imali ista mišljenja te nije bilo pomisli o razdoru zajedništva jer su svi mogli djelovati jedni među drugima. Nažalost, danas je normalno što pojedinci tragaju za novim oblicima zajedništva koja su daleko od pojma obitelji (klubovi, sekte, new age) (Jukić, 1996, 636).

Nadalje, obiteljska je orijentacija isključivo karijerna te ključan problem postaje preraspodjela roditeljskih uloga jer odgoj djece često nosi prizvuk žrtvovanja slobode ili karijernu smetnju. Stoga Grbac navodi da je porast novih oblika obitelji u korelaciji s novim oblicima rada. Mladi su, da bi se stručno usavršavali, prisiljeni upustiti se u alternativne bračne zajednice u kojima je teže uskladiti dva radna vremena pa u obitelji iščezava ranije poznata definicija raspodjele uloga (2001, 45-49). Nastankom alternativnih životnih oblika mijenja se i svjetonazor roditelja koji vjeruju da je kraći period kohabitacije dobar odabir za njihovo dijete, a to je jedan od glavnih razloga zašto se vrijeme stupanja u brak pomaknulo prema tridesetoj godini života. Ipak, ekonomske su krize uspostavile stanje u kojemu mladi moraju ostati u životnoj zajednici s roditeljima koji ih tijekom produženog obrazovanja i dalje novčano podupiru (Jančić i surd., 2019, 159-160).

Osim navedenog, nadalje je važno spomenuti pokret emancipacije žena u kojemu se žene uključuju u javnu sferu što je rezultiralo skoro potpunom ravnopravnošću s muškim spolom iako je sa sobom donijelo promjene u ulogama u obitelji i braku (Jančić i surd., 2019, 159). Važno je reći da žene ulaskom na tržište rada teže samoostvarenju i zadovoljenju životne potrebe te ne prihvaćaju zarad obiteljskog života odustati od karijere (2001, 45-49). Podjela uloga je u tradicionalnoj obitelji bila vrlo strogo određena, muškarac je bio hranitelj i subjekt, dok je žena bila domaćica koja skrbi o djeci. Današnja je postmoderna obitelj ponukana individualizacijom, urbanizacijom, razvojem znanosti i tehnološkim postignućima, zbog kojih je ostvarila drukčije uloge i principe, poput: „slobodnog izbora partnera, ostvarivanje prava žena i djece (žene i djeca postaju subjekti u društvu i u obitelji), sve veći broj partnerskih brakova (...).“ (Jančić i surd., 2019, 159, prema Aračić, Nikodem, 2000, 292) Ipak, ono što je najvažnije jest da dijete postaje ravnopravni obiteljski član s pravom na mišljenje i postupanje čime je nastupio pozitivan progres u odnosu roditelj-dijete (Jančić i surd., 2019, 159-160).

5.2. Nova raspodjela uloga

Transformacija u shvaćanju obiteljskog života povezana je s promjenom društvenog konteksta – promjenom u sferi rada. Danas tijekom zaposlenja nema značajnih razlika između muškaraca i žena jer su većinom u svakoj obitelji oba roditelja zaposlena pa uzrečica „muškarci imaju obitelj, a žene žive obitelj“, više ne vrijedi. Prvo je nastupio obiteljski život koji spaja radno vrijeme muškarca i odgojno-kućnu ulogu žene. No, taj model nije mogao izbalansirati dva radna vremena unutar jedne obitelji pa je zbog toga nedovoljno definirano tko obavlja određeni dio posla, a tko se više brine o djeci. Glavne posljedice takvog odnosa su krhkost i nestabilnost koje postaju: „normala sadašnjosti i budućnosti obitelji, a najveći uzrok je promijenjena podjela uloga u svijetu rada.“ (Grbac, 2001, 48)

U današnjici je zaposlenost majke puka normalnost, za razliku od prijašnjih društava gdje je takav čin odstupao od društvene norme. Ono što se danas postavlja pred majku jest uspješno balansiranje majčinstva i karijere (Grbac, 2001). Zato brojna istraživanja (Glenn, 1990; Papalia i Olds, 1992; Vasta, Haith i Miller, 2004) ispituju kako zaposlenost majke utječe na kvalitetu braka te koje su moguće posljedice na obiteljski život. Rezultati su pokazali da karijera nije presudna za kvalitetu braka, već način podržavanja od strane supruga. Također se pokazalo da odnos zaposlenosti i djece ne predstavlja problem, već kakav učinak zaposlenost ima na majku, što naposljetku može utjecati na odnos s djetetom. Iskazane su pozitivne strane

majčinog zaposlenja – žene imaju veću kontrolu nad životom, samopouzdanje su i kompetentnije te ekonomski neovisne (Svilar Blažinić, 2014, 27). U zajednicama u kojima je majka zaposlena, otac se više posvećuje djeci, a podjela kućanskih poslova je manje tradicionalna što ima afirmativan utjecaj na djetetov razvoj: „djeca zaposlenih majki imaju više pravila i odgovornosti, samostalnija su, djevojčice su kompetentnije, imaju više samopouzdanja. A dječaci nauče preuzeti dio kućanskih obaveza.“ (Svilar Blažinić, 2014, 27, prema Papalia i Olds, 1992)

Naravno, važno je spomenuti da roditelji posjeduju različite uloge – bračne, roditeljske i radne između kojih nastaju konflikti, iako roditelji tvrde da su tijekom sukoba, roditeljske odgovornosti ipak na prvome mjestu (Raboteg-Šarić, 2001, 221-225). Najučestaliji je sukob između radne i obiteljske uloge kao rezultat neravnopravne podjele zahtjeva obiteljskih i kućanskih poslova. Sada već davna istraživanja Ordena i Bradburna (1969) pokazuju da ženino zaposlenje izvan kuće dovodi do bračne nestabilnosti, nezadovoljstva brakom i bračnom kvalitetom u kućanstvima u kojima žena mora raditi kako bi ojačala kućanski budžet, a ne radi vlastitog samoostvarenja. U takvoj situaciji, žena ne može biti neprekidno prisutna i posvećena skrbi o djeci pa Topolčić (2001) zaključuje da posljedice neravnomjerno raspoređene podjele rada snose prvo žene, a tek onda muškarci, kroz osjećaj narušene bračne kvalitete i cjelokupnog obiteljskog života (Vuković, 2016, 192). Dakle, najveće se opterećenje u žene ogledava u problemu preopterećenosti kućanskim poslovima i brigom o djeci, a osjećaj nepravde izvor je njezina nezadovoljstva i obiteljskih konflikata (Vuković, 2016, 192). Danas se muškarci mogu osloboditi uloge obiteljskog hranitelja bez odricanja financijske prednosti, čime se zadržalo lice muškosti i bijeg od kućanskih poslova radi zadovoljenja vlastitih potreba. Može se zaključiti da su muškarci zadobili slobodu za koju se žene još uvijek bore jer im financijska neovisnost koju uživaju muškarci nije nadohvat ruke, zbog preopterećenja kućanskim odgovornostima. No, Giddens zaključuje da je pomirenje između spolovima izvedivo, fokusiranjem na obnovu povjerenja. Muškarci trebaju ojačati svoju 'ženstvenu stranu' i emocije te protivljenje konstantnom preuzimanju odgovornosti (Giddens, 1992, 152 – 153). Žena i dalje dobiva dvostruku ulogu (kućanica-supruga), zbog koje su moguće bračne napetosti i smanjenje bračne kvalitete jer se doživljaj rada jednog partnera reflektira na doživljaj bračne kvalitete drugoga. Prema svemu sudeći, zaposlene žene i dalje obavljaju većinu kućanskih poslova iako su zadovoljnije ako im partner pomogne pri njihovom izvršavanju (Svilar Blažinić, 2014, 28).

Pozitivno je što je u tržišno aktivnim obiteljima otac vrlo angažiran za brigu o djeci i kućanskim poslovima (Raboteg-Šarić, 2001, 221-225). Zato se smatra da je uključenost oca

ovisna o uključenosti majke i suradničkoj okolini roditelja za dijete što posljedično utječe na jačanje djetetovog samopoštovanja i preuzimanja odgovornosti za vlastite postupke. Ipak, očeva je uloga prije svega orijentirana na igru s djetetom što tijekom odgoja dodatno opterećuje majku na koju otpada veće težište. Stoga, autori Tiedje (1990) i Bailey (1994) donose konstataciju da je tradicionalna uloga oca društveno interakcijska te Bailey, Hoffman i Youngblade (1999) nadodaju da je očeva povećana skrb o potomstvu u korelaciji s majčinom zaposlenošću. Ovakvi se podaci povezuju i s Hrvatskom za koju Topolčić (2001) donosi podatke tvrdeći kako muškarci više nego ikad prije sudjeluju u odgoju djece, ali samo kroz igru, što se svrstava u povremeni, a ne stalni rad (Vuković, 2016, 193).

U prikazanim se tezama očevima ne može suditi, kao što se ne može govoriti o regresivnom utjecaju radno aktivne žene na ulogu majčinstva i razvoj djeteta. Zato Čudina-Obradović i Obradović (2000) nastoje biti na očevoj strani podupirući pozitivan stav prema njegovoj ulozi i angažmanu, ali uz razvijanje potpornog stava prema ženi uz jednaku raspodjelu kućanskih dužnosti. Međutim, prema autorici Vuković, najvažnije je usmjeriti pažnju na promišljanje o negativnom utjecaju predškolskih ustanova i manjku očeva angažmana u preuzimanju roditeljskih zadaća jer žene u Hrvatskoj i dalje žongliraju između tri sfere: posla, djece i obitelji, a muškarci najviše između dvije: posla i djece.“ (Vuković, 2016, 1934, prema Topolčić, 2001) Goldberg je naveo da je patrijarhat utkan u globalnom društvenom i ekonomskom poretku i onemogućava žensku ravnopravnost. Stoga je žena i dalje primarni odgajatelj i skrbnik (Giddens, 1992, 157).

U narednom poglavlju će biti više riječi o ulozi majke u obitelji, zatim kako uravnoteženosti rad i obitelj te kakav utjecaj zaposlena majka ima na dijete.

5.3. Dvostruka uloga žene

Prethodno se zaključilo da se jedna od većih obiteljskih promjena očituje kroz promjenu statusa žene u kojemu ona više nije samo žena-majka-domaćica. Žene su u prijašnjim vremenima imale samo posao domaćice, dok su se u zadnjih 50 i više godina aktivno uključile na tržište rada te su se i njihove uloge udvostručile. Slijedom toga, došlo je do većeg broja dvohraniteljskih obitelji zbog kojih se svjedoči promjeni društvenog statusa žene čija je obiteljska uloga (izvršavanje kućanskih poslova i briga o potomstvu) ipak ostala ista: „diskurs je u kojeg su žene i dalje neizbježno uronjene“, navodi Vuković (2016, 190). Zato je potrebno osnažiti dvohraniteljske obitelji uvođenjem fleksibilne obiteljske politike orijentirane na ravnopravni položaj žene na tržištu rada te balansiranje radnih i obiteljskih obveza.

Stoga, prema Kotowska i Matysiak (2008) postoje tri modela usklađivanja posla i obiteljskog života – *model muškog hranitelja*, *modernizirani model muškog hranitelja* i *dvohraniteljski model obitelji*. *Model muškog hranitelja* svrstava muškarca u središte obiteljske ekonomije, a ženu u položaj skrbnice i kućanice, odnosno supruge i majke koja ovisi o plaći supruge-hranitelja. U ovome slučaju, ukoliko se žena zaposli, utoliko može raditi *part-time* ili imati sekvencijalno zaposlenje koje označava smanjenje razdoblja posvećenih odgoju djece i razdoblju rada. Drugi model je *modernizirani model muškog hranitelja* u kojemu muškarac radi puno radno vrijeme, a žena skraćeno – kompromisan odnos u kojem žena odlazi na posao izvan kuće kao sekundarni hranitelj s manjom plaćom. Treći je *dvohraniteljski model* u kojemu vlada simetrična uloga na tržištu rada jer su oba partnera tržišno aktivna te plaćom skrbe za obitelj. Ovaj se model dijeli na dva podtipa, prvi je *model dvaju hranitelja – dva skrbnika* koji se očituje po jednakoj podjeli kućanskih poslova i brzi o djeci, dok je drugi *model dvostruke opterećenosti žena* prepoznatljiv po ekonomsko aktivnoj ženskoj ulozi koja vodi brigu o kućanstvu i djeci: „U društvima poput hrvatskoga, gdje su očekivanja o ulozi žene da se velikim dijelom brine o djeci visoka, a institucionalna potpora i infrastruktura zaposlenoj ženi majci nedostatna njihov položaj sve je gori“ (Vuković, 2016, 191, prema Akrap, Čipin, 2011: 50).

Ipak, važno je da je žena-majka zaposlena iz razloga što su njezina djeca sretnija i zadovoljnija jer rade na intelektualnom razvoju i ponašanju. Radno aktivne majke najvjerojatnije provode manje vremena s djecom, ali na puno kvalitetniji način: „čitajući im, igrajući se s njima, i pomažući pri pisanju zadaće, što povoljno utječe na njihov razvoj“ (Vuković, 2016, 193 prema Hsin, Felfe, 2014), za razliku od nezaposlenih majki koje provode veću količinu vremena s djecom tijekom kuhanja ili čišćenja.

Novi način socijalizacije stvorio je ulogu majke kao najvažniju jer ima najsnažnije psihološke posljedice i za dječaka i za djevojčicu. U najranijim godinama dječjeg razvoja majka je model ponašanja pa prvi osjećaj samoidentiteta nastaje kroz identifikaciju sa ženskom figurom (Giddens, 1992, 115). Uz to, Giddens navodi da su majke iskoristile intimnost emocionalne komunikacije za poticanje jednakosti. Zato ih je i prozvao emocionalnim revolucionarkama modernosti (1992,130).

Osim toga, istraživanja su pokazala povezanost majčinog zaposlenja i poticanja neovisnosti, zrelosti i slobode te većeg akademskog uspjeha u djece. Također, Vuković je naglasila da utjecaj zaposlene majke na dijete ovisi o kvaliteti predškolske ustanove koju dijete posjećuje jer kvalitetne ustanove promiču bolje usklađivanje dvojne uloge – poslovne i majčinske jer potiču aktivnosti koje pomažu u djetetovom razvoju. „Nedostatak tih ustanova ne samo da otežava

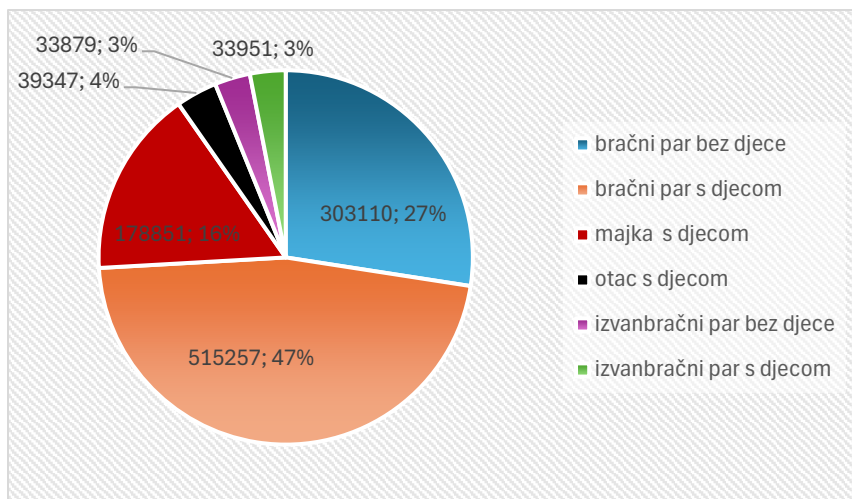
postizanje ravnoteže između poslovnog i privatnog života, već može i nepovoljno utjecati na dobrobit, obrazovanje i socijalnu uključenost u ovoj ranoj, ključnoj fazi razvoja djeteta, bez obzira na status zaposlenosti roditelja.” (Vuković, 2016, 194 prema Simonyi, 2011: 25) Dakle, rana socijalizacija djece ovisi o savjetima stručnjaka kao što su odgajatelji, a u ondašnjim je vrijeme ovisila o prenošenju iskustva s koljena na koljeno (Zlata, 2008, 171 prema Giddens, 1991).

6. Hrvatske obitelji danas

6.1. Tipovi obitelji u Hrvatskoj prema broju članova i broju djece

U hrvatskom društvu su položaj obitelji izmijenili društveni procesi industrijalizacije, urbanizacije, deagrarizacije i deruralizacije, a zatim je odvojenost radnog mjesta i mjesta života narušilo stabilnost obitelji. Osim toga, vrlo je važan utjecaj medija u postmodernom društvu koje je popraćeno sekularizacijom i individualizacijom te ostalim modernizacijskim procesima koji su redefinirali brak i obitelj te utjelovili nove sustave vrijednosti. Dakle u takvoj je stvarnosti obitelj pod pritiskom eksternih čimbenika zbog kojih su njezine funkcije predate javnim institucijama (Vuglač, 2023, 14).

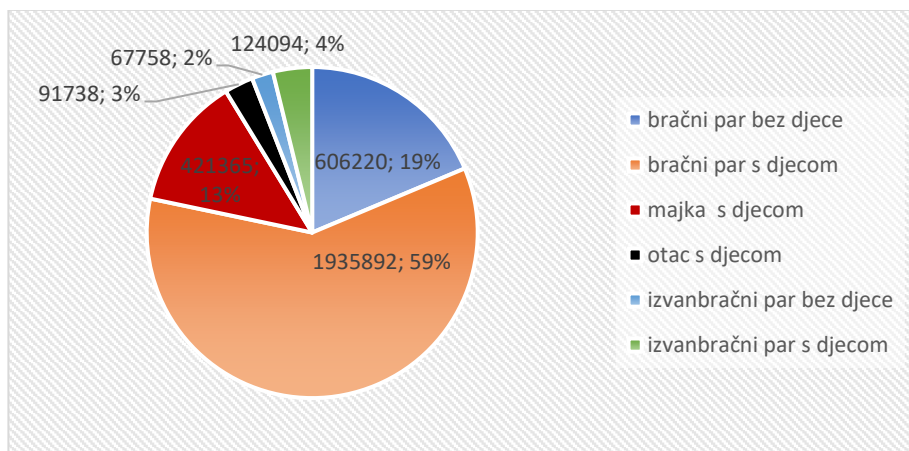
Predloženi su brojni razlozi promjena hrvatskih obitelji, a za bolje razumijevanje treba se opozvati na popis stanovništva 2021. godine (*Tipovi obitelji u Hrvatskoj 2021. godine*) koji ukupno broji 1 104 395 obitelji koje dijeli na šest tipova: „bračni parovi bez djece, bračni parovi s djecom, izvanbračni parovi bez djece, izvanbračni parovi s djecom, majke s djecom i očevi s djecom.“ (Vuglač, 2023, 14) U ukupnom broju obitelji najveći broj (515 257) bilježe *bračni parovi s djecom* koji u postotku iznose 46,66 %, a nakon njih su brojčano najdominantniji *bračni parovi bez djece* (303 110) (27,45 %). Nadalje slijede obitelji nazvane *majke s djecom* kojih ukupno ima 178 851, što u ukupnom udjelu iznosi 16,19 %. Zajednice, *očevi s djecom* bilježe 39 347 obitelji što je 3,56%, a zatim slijede *izvanbračni parovi s djecom* kojih je ukupno 33 951 (3,07 %), i na kraju *izvanbračni parovi bez djece* kojih je statistički najmanje 33 879 (3,07 %) (Vuglač, 2023, 14). Prema ovim podacima izdvajaju se prevladavajući tipovi obitelji hrvatskog društva – *bračni parovi s djecom* i *bračni parovi bez djece* koji ukupno bilježe 818 367 obitelji (74,1%) (Vuglač, 2023, 14).

Slika 1. Tipovi obitelji u Hrvatskoj 2021. godine

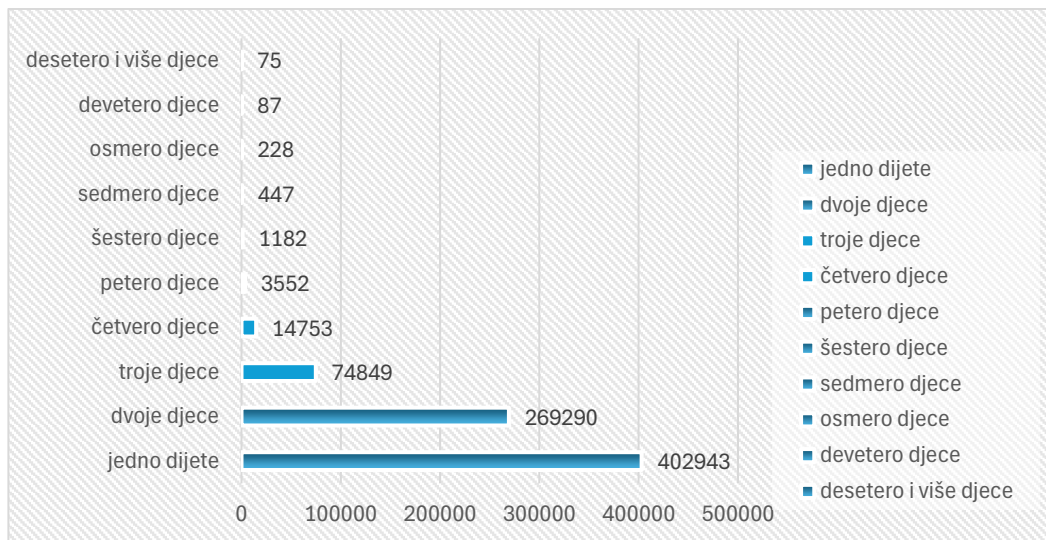
6.2. Broj članova obitelji prema tipu obitelji u Hrvatskoj 2021. godine

Ukupan zbroj članova svih obitelji bilježi 3 247 067 osoba. Prema tome, najveći broj članova obitelji imaju *bračni parovi s djecom* u iznosu od 1 935 892, što je u ukupnom broju članova obitelji prema vrsti zajednice 59,62 % te se tamo ukupno bilježi 905 378 djece i 1 030 5148 roditelja. U zajednici *bračnih parova bez djece* uočava se 606 220 pojedinaca (18,67 %), dok zajednice veličinom treće po redu su *majke s djecom* koje broje 421 365 članova što je u ukupnom iznosu 12,98 %. Nakon njih slijede *izvanbračni parovi s djecom* od 124 094 (3,82 %) članova, zatim *očevi s djecom* od 91 738 (2,83 %) članova i *izvanbračni parovi bez djece* s 67 758 (2,09 %) članova (Vuglač, 2019, 15).

Slika 2. Broj članova obitelji prema tipu obitelji u Hrvatskoj 2021. godine

Uvidom u statističke podatke o broju obitelji s djecom konstatira se da ih je ukupno 767 406 (bračni parovi s djecom, izvanbračni parovi s djecom, majke s djecom i očevi s djecom). Stoga, u Hrvatskoj prema popisu stanovništva 2021. godine najveći broj obitelji ima jedno dijete i ukupno je takvih obitelji 402 943 (52,51 %), dok dvoje djece u obitelji bilježi njih 269 290 (35,09 %). Promatrajući podatke o obitelji s troje djece, vidljivo je da ih je ukupno 74 849 (9,75 %) što je tri puta manje od prethodno spomenute obitelji, naglašava Vuglač. Naposljetku slijede ostale obitelji s većim brojem djece, iako su njihovi relativni udjeli u usporedbi s prethodnima u potpunosti zanemarivi: „četvero djece (14 753), petero djece (3 552), šestero djece (1 182), sedmero djece (447), osmero djece (228), devetero djece (87) i desetero i više djece (75).“ (Vuglač, 2019, 16) Dakle, u hrvatskim obiteljima prevladavaju obitelji do dvoje djece koji čine 87,6 % ukupnog broja obitelji s djecom, a ukoliko im se pridodaju obitelji s troje djece izračun iznosi 97,35 % ukupnog broja obitelji.

Slika 3. Obitelji prema broju djece u Hrvatskoj 2021. godine

ZAKLJUČAK:

U radu se mogu prepoznati promjene koje su zahvatile globalno društvo, a onda i hrvatske obitelji tijekom 20. i 21. stoljeća. Glavni razlozi transformacije obitelji iz tradicionalne u suvremenu su vrlo kompleksni društvenih procesi tranzicije, privatizacije, deindustrijalizacije, rata i ratna agresije koji su zajedno utjecali na jačanje kulture individualizma, samosvijesti te podjelu roditeljskih uloga – jačanje modela dvaju hranitelja, u kojemu žene i dalje posjeduju dvojnju ulogu.

Hrvatska je još za vrijeme 20. stoljeća svjedočila zadružnim porodicama gdje je na čelu bio otac ili djed i majka koja je svu snagu usmjeravala na svoj rod. Između njih je bila podjela uloga te poredak moći "slabijega" nad "jačim" i organizacija odgovornosti između članova. Zaključak navodi na reciprocitet uloga jer uvijek "jači" nose teret veće odgovornosti, dok "slabiji" uživaju veću zaštićenost u obiteljskoj hijerarhiji. Podjelom imovine, starješina postaje "gazda" te se hijerarhijski odnosi temelje na vladavini "jačega", a ne na spomenutom reciprocitetu međusobnih prava i odgovornosti. Iako otac i dalje posjeduje superiorni položaj, ipak sve manje nadjačava ostale članove jer njegovom brigom za obitelj započinje reciprocitet individualnih, a ne spolno i dobno utemeljenih prava i obveza. Dakle, modernizacija hrvatskih obitelji nastaje kao posljedica raspada obiteljskih zadruga. Iako se u radu zaključuje da je jedan dio dvogeneracijskih obitelji 20. stoljeća i dalje bio utemeljen na tradiciji priznavanja patrijarhalnog obiteljskog poretka u kojoj su muškarci imali pravo na najdominantnije položaje, a žene na podređene, ovo navodi na zaključak Spajić-Vrkaš, koja navodi da se nije dogodio potpuni nestanak tradicionalne obitelji zato što nisu u potpunosti nestali tradicionalni sustavi vjerovanja jer se nije dogodio cjeloviti nestanak međugeneracijskog prenošenja iskustva. Također, spomenuto se može povezati s početkom rada u kojem se spominje analogija obitelji i tradicije, autora Nimca koji je tvrdio da su to međusobno prožeti pojmovi jer obitelj ne može u potpunosti zadržati svoja povijesno uvjetovana obilježja, ali određene funkcije ili oblike, u ovome slučaju *tradiciju* uspješno zadržava.

Zaključeno se može povezati s roditeljskim ulogama u kojima i dalje prevladava tradicionalni svjetonazor jer žena i dalje ima „važniju“ ulogu u odgoju, a ono što se doima suvremeno u tom odnosu jest njezina aktivna radna uloga koja poticajno utječe na dječji razvoj. Istraživanja su pokazala da očevi s djecom provode vrijeme najviše tijekom igre, međutim više

nego ikad prije sudjeluju u odgoju. Na djelu su modernizacijski procesi koji se osjećaju i u obiteljskim funkcijama primjerice, socijalizacijska uloga je zadobila dvojno tradicionalno-suvremenu ulogu jer s jedne strane novim generacijama predstavlja tradicionalne sustave vrijednosti, a s druge je strane pokretač napretka (Janković, 2008, 156). Majstorić zaključuje da se vrlo slični trendovi smanjenja broja sklopljenih brakova i povećanje broja razvoda zajedno s niskom stopom nataliteta i mortaliteta protežu kroz zapadnu Europu te tako dostižu i u Hrvatsku. Suvremene predodžbe i težnje ka individualizmu, materiji i hedonizmu zavladaše su obiteljskim procesima, zato su mladi orijentirani na karijerni uspjeh, a ne na potomstvo. Roditeljima više nije potrebno brojno potomstvo da bi se ekonomski osigurali jer već osjećaju egzistencijalnu sigurnost, stoga su tradicionalne vrijednosti zamijenjene nekim suvremenim osjećajima i vrednotama. U Hrvatskoj je najviše *bračnih parova s djecom* i *bračnih parova bez djece*, što navodi da Hrvati ipak nisu izgubili želju za stvaranje obitelji.

Rad je pomogao razumjeti suvremene procese koji su zavladaše svijetom i Hrvatskom te je ukazao na današnju obiteljsku strukturu, funkcije i odnose između supruge, supruga i djeteta te na kraju pomogao utvrditi tipologiju suvremenih hrvatskih obitelji prema broju članova i djece.

Literatura:

Benvin, Anton (1972). Obitelj kroz povijest. *Bogoslovska smotra*, vol. 42 No. 1, str. 35-51. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/57644>

Berc, Gordana i sur. (2004). Struktura obitelji i životni uvjeti obitelji u selu i u gradu. *Sociologija i prostor*, vol. 42 No. 1/2 (163/164). URL: <https://hrcak.srce.hr/33485>

Čorić, Josip (2002). Hrvatske obitelji danas. *Crkva u svijetu*, Vol. 37 No. 1, str. 52-70. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/61311>

Čudina-Obradović M., i Obradović J., (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.

Giddens, Anthony (1992). *The transformation of intimacy*. California. Stanford University Press.

Golubović, Z. (1981.). *Porodica kao ljudska zajednica*. Zagreb: Naprijed.

Jančić, Antonela; Jurišić, Klara; Lončarić, Anja (2019). POSTMODERNA I PROMJENE U BRAKU I OBITELJI. *Didaskalos*, Vol. 3 No. 3., str. 153-162. URL: <https://hrcak.srce.hr/clanak/341366>

Janković, Josip (2008). *Obitelj u fokusu. Etcetera*, Zagreb.

Josip Grabac (2001). Uloga obitelji u novom shvaćanju rada. U: Stjepan Baloban (ur.), *Hrvatska obitelj na prekretnici* (str.,35-53). Zagreb: Centar za promicanje socijalnog nauka crkve, Glas koncila.

Jukić, Jakov (1999). Sekularizacija društva i obitelji. *Obnovljeni Život*, Vol. 51 No. 6., str. 623-639. URL: <https://hrcak.srce.hr/clanak/3412>

Karadži, Emil (2018). Koncept modernosti u djelu Anthonyja Giddensa. *Revija za sociologiju*, Vol. 48 No. 1, str. 77-103. URL: <https://hrcak.srce.hr/202186>

Kušan, Stjepan (1993). Novo doba i njegovi odražaji na obitelj. *Obnovljeni Život*, Vol. 48. No. 6., str. 539-544. URL: <https://hrcak.srce.hr/clanak/79377>

Majstorić, Ivan (2019). DEMOGEOGRAFSKI ASPEKT PROMJENE OBITELJI I BRAKA U HRVATSKOJ. *Geografski horizont*, Vol. 65 No. 2. str. 17-36. URL: <https://hrcak.srce.hr/239740>

Mikolčić, Ena (2023). Brak „ad experimentum“- kohabitacijske zajednice kao rastući trend u Hrvatskoj i svijet. Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija. Završni rad

Nimac, Dragan (2010). (Ne)mogućnosti tradicijske obitelji u suvremenom društvu. *Obnovljeni život*, Vol. 65. No. 1, str. 23-35. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/76005>

Obradović, Josip (2002). Uz temu - Obitelj i brak. *Društvena istraživanja* Vol. 10 No. 4-5 (54-55), str. 619-619. URL: <https://hrcak.srce.hr/20748>

Perkov, Ivan (2020). Društvo kojeg više nema. *Govor Burnjega i Južnoga Primoštena*. Menac-Mihalić, Mira; Lukavečki, Vjera; Perkov, Ivan et al. (ur.). Split: Naklada Bošković, str. 11-12

Petak, Antun (2004). Obitelj u promjenama: rezultati istraživanja u Hrvatskoj. *Sociologija i prostor*, Vol. 42 No. 1/2 (163/164), str. 5-10. URL: <https://hrcak.srce.hr/clanak/54182>

Puljiz, V., (2001). Obitelj i socijalna (ne)sigurnost u Hrvatskoj. U: Stjepan Baloban (ur.), *Hrvatska obitelj na prekretnici* (str., 11-35). Zagreb: Centar za promicanje socijalnog nauka crkve, Glas koncila.

Raboteg-Šarić, Z., (2001). Komunikacija između djece i roditelja. U: Stjepan Baloban (ur.), *Hrvatska obitelj na prekretnici* (str., 221-255). Zagreb: Centar za promicanje socijalnog nauka crkve, Glas koncila.

Spajić-Vrkaš, Vedrana (1995). TRADICIJA I VERTIKALNA KLASIFIKACIJA OBITELJSKIH ODNOSA. *Društvena istraživanja*, Vol. 4 No. 4-5 (18-19), str. 451-464. URL: <https://hrcak.srce.hr/32345>

Svilar Blažinić, Dubravka (2014). Partnerski odnosi, obitelj i roditeljstvo u suvremenom društvu. U: A. Brajša-Žganec, J. Lopižić, Z. Penezić (ur.) *Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva*, (pp. 27-42). Zagreb: Hrvatsko psihološko društvo i Naklada Slap.

Valković, Marija (1999). Društveni utjecaji na brak i obitelj. *Bogoslovska smotra*, Vol. 69 No. 2-3, str. 295-311. URL: <https://hrcak.srce.hr/31497>

Vuglač, Leon (2023). *Suvremena demografska obilježja braka i obitelji u Hrvatskoj*. Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija. Završni rad.

Vuković, Tamara (2016). Dvostruka uloga žena u suvremenoj obitelji: stavovi studenata Sveučilišta u Zadru. *Acta Iadertina*, Vol. 13 No. 2., str. 189-208. URL: <https://hrcak.srce.hr/clanak/280225>

Zlutar, Jelena (2008). Anthony Giddens: Refleksivna projekcija osobnosti. *Revija za sociologiju*, Vol. 39 No. 3, str. 161-182. URL: <https://hrcak.srce.hr/clanak/50196>